

Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача

УДК 343.1

DOI:10.31359/2079-6242-2020-39-91

В. В. Березюк, аспірант, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Чинний кримінальний процесуальний закон містить лише загальні положення щодо фіксування судового провадження. А ось процесуальний порядок здійснення повного фіксування судового провадження кримінальним процесуальним законом детально не регламентований. Такий порядок прописаний в Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання), затвердженій наказом Державної судової адміністрації України № 108 від 20.09.2012 р. із відповідними змінами (далі Інструкція), пункт 1.1. якої містить твердження, що ця Інструкція встановлює єдиний порядок роботи зі звукозаписувальними технічними засобами фіксування судового провадження. Але останні зміни до Інструкції були внесені в 2013 р., попри те, що норми кримінального процесуального права в частині фіксування судового провадження суттєво змінювалися (зокрема, запровадження з 1 січня 2019 р. повної відеофіксації судового засідання). Таким чином, актуальність звернення до питання основних правил фіксування судового провадження зумовлена впровадженням нового процесуального законодавства, яке, у свою чергу, впровадило новели правого регулювання такого правового інституту, як інститут фіксування судового провадження.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти фіксування судового провадження досліджували такі вчені, як В. В. Білоус, В. А. Дем'янчук, Т. М. Добровольська, В. В. Король, В. В. Леоненко, З. В. Макарова, Н. М. Максимішин, В. Т. Маляренко, М. І. Сірий та ін. Однак проблемним питанням процесуального порядку фіксування судового провадження вченими-процесуалістами не приділялося належної уваги.

Мета статті. Сформулювати основні правила фіксування судового провадження у кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) встановлені загальні правила фіксування судового провадження.

Так, ч. 5 ст. 27 КПК визначає порядок забезпечення під час судового розгляду повного фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Глава 5 КПК «Фіксування кримінального провадження. Процесуальні рішення» містить загальні положення, які стосуються фіксування, що здійснюється під час кримінального провадження взагалі. У цій главі КПК лише контекстно можна «побачити» положення, що безпосередньо стосуються фіксування саме судового провадження. У главі 28 КПК зазначено про те, що секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання.

Аналізуючи вищезазначені положення чинного кримінального процесуального закону, доходимо висновку про те, що в ньому викладені лише загальні положення щодо фіксування судового провадження. А ось процесуальний порядок здійснення повного фіксування судового провадження кримінальним процесуальним законом детально не регламентований. Така ситуація не найкращим чином впливає на якість здійснення діяльності щодо фіксування судового провадження, породжує неоднозначне тлумачення норм закону, а відтак, не сприяє досягненню мети фіксування судового провадження, яка являє собою певний бажаний результат, що має публічний характер і спрямований на забезпечення дотримання прав та законних інтересів кожної людини і громадянина, які є суб'єктами стадії судового провадження, незалежно від статусу та суб'єктивного інтересу цих осіб, та забезпечення можливості захисту їхніх

прав і законних інтересів шляхом їх відновлення у разі порушення.

Однак для того, щоб будь-яка діяльність була успішною, ефективною і мала свій результат, заради якого вона здійснюється, необхідно визначити послідовність такої діяльності, напрямок її руху, мету та суб'єктів, які її здійснюють. Отже, майбутні якісні показники процесуальної діяльності напряму залежать від дотримання процедурних моментів (порядку) її здійснення, які повинні мати своє відображення у кримінальному процесуальному законі.

Як зазначили В. С. Зеленецький та Л. М. Лобойко, такий порядок регламентований кримінально-процесуальним законом, у зв'язку з чим він іменується процесуальним. Під таким порядком розуміється встановлений кримінально-процесуальним законом режим здійснення процесу, який передбачає здійснення компетентними органом чи посадовою особою у певній послідовності системи процесуальних дій, які у своїй єдності мають наслідком прийняття законного та обґрунтованого рішення. А сутність такого порядку зводиться до необхідності дотримання компетентними органами відповідного режиму законності та технологічних правил¹. Тобто задля того, щоб мета діяльності щодо фіксування судового провадження була досягнута, така діяльність має здійснюватися в певному порядку. Це зумовлює необхідність виконання правил, за якими має здійснюватися фіксування судового провадження. Дотримання таких правил є обов'язковим, оскільки їх порушення тягне негативні наслідки як для сторін та інших учасників судового провадження, так і для судового провадження в цілому.

Розглянемо, що являють собою загальні правила фіксування судового провадження.

Відповідно до ст. 3 КПК судове провадження – це стадія кримінального провадження, яка включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Тобто стадія судового провадження складається з кількох відносно самостійних процесів, кожен з яких характеризується певною тривалістю і закінчується прийняттям відповідного процесуального рішення.

¹ Зеленецький В. С., Лобойко Л. М. *Доследственный уголовный процесс: монография*. (ООО «Східний видавничий дім» 2012) 222

Л. М. Лобойко визначає стадії як відносно самостійні частини кримінального процесу, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію².

Згідно з чинним КПК суд бере участь на всіх стадіях кримінального процесу, але з урахуванням нової концепції процесу доказування відбувається виключно під час розгляду справи в суді. Зважаючи на це саме судові стадії можна вважати основними в системі кримінального процесу. Усебічне дослідження доказів та вирішення справи по суті, шляхом винесення рішення, яке може стати остаточним, здійснюється на стадії судового розгляду. Завданням інших судових стадій є перегляд судового рішення за скаргами сторін. На практиці не кожна справа обов'язково проходить усі вищезазначені стадії, однак наявність багаторівневої процедури перегляду у вітчизняному кримінальному процесі свідчить про можливість кожної людини відстояти свої права, уникнути судової помилки. Таким чином, якщо ми говоримо, що метою фіксування судового провадження є захист прав і законних інтересів усіх учасників судового провадження, то така мета є спільною для всіх стадій судового провадження, виходячи з чого впливає перше правило: повне фіксування має здійснюватися на всіх без винятку судових стадіях кримінального провадження.

Відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 412 КПК судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо в матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції. Тобто відсутність у матеріалах провадження журналу судового засідання або технічного носія інформації законодавцем віднесено до істотних порушень вимог кримінального процесуального закону і тягне безумовне скасування судового рішення, з чого випливає, що фактично за відсутності журналу судового засідання чи технічного носія відповідає суд. Але ж суд (суддя) не здійснює фіксування судового провадження безпосередньо і, відповідно, бере участь у фіксуванні судового провадження опосередковано, а саме через секретаря судового засідання. Але відсутність нормативної регламентації процесуального статусу

² Лобойко Л. М. *Кримінальний процес: навчальний посібник* (Ваіте 2014) 21

секретаря судового засідання під час фіксування судового провадження призводить до того, що за його дії чи бездіяльність відповідає суд (суддя), який ухвалив рішення. Тоді виходить, що секретар судового засідання під час фіксування судового провадження має діяти від імені суду (судді), який розглядає справу. Але ж у такому випадку суд повинен мати процесуальні інструменти впливу на секретаря судового засідання, наприклад, шляхом визначення у кримінальному процесуальному законі його (секретаря судового засідання) прав та обов'язків саме щодо фіксування судового засідання.

На думку деяких учених, зокрема А. Т. Комзюка, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельника, обов'язок секретаря судового засідання зводиться лише до вчинення дій обслуговуючого характеру, що спрощують процедуру розгляду та вирішення справи або ж забезпечують її нормальний перебіг¹.

Така позиція, на нашу думку, не є достатньо обґрунтованою, зокрема, через те, що секретар судового засідання згідно зі ст. 79 КПК підлягає відводу у випадках, установлених кримінальним процесуальним законом, а відтак, у цьому елементі його правового статусу він урівнюється з таким учасником судового провадження, як суд (судді). А тому роль обслуговуючого персоналу у процесі, відведена секретарю судового засідання вищезазначеними вченими, на нашу думку, не відповідає реальному статусу цього учасника кримінального процесу.

Крім того, якщо на сьогодні процедура фіксування судового провадження все ж таки не повністю технологічна і в ній присутній людський фактор в особі секретаря судового засідання, який, фіксуючи судове провадження, до того ж діє від імені суду, то і секретар судового засідання, у свою чергу, також повинен мати процесуальні інструменти задля забезпечення якості фіксування під час судового провадження. Лише констатації обов'язку здійснювати таке фіксування секретарем судового засідання не достатньо. Повноваження секретаря судового засідання щодо фіксування судового засідання, процедура її здійснення, послідовність його дій мають бути визначені кримінальним процесуальним законом. Із цього виведемо друге правило фіксування судового провадження: статус секретаря судового засідання під час фіксування судового провадження та його алгоритм

дій повинен бути визначений кримінальним процесуальним законом.

У ч. 4 ст. 107 КПК зазначено, що фіксування кримінального провадження в суді під час судового провадження є обов'язковим. У такий спосіб констатується імперативна вимога щодо фіксування судового провадження. Пунктом 2 ч. 1 ст. 103 КПК передбачена така форма фіксування кримінального провадження (судового, зокрема), як носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Діяльність секретаря судового засідання щодо створення такого носія кримінальним процесуальним законодавством не регламентована. Відтак, питання процедури його створення законодавцем знов залишено на розсуд секретаря судового засідання, що на практиці призводить до того, що в одному випадку секретар судового засідання створює технічний носій після кожного судового засідання, в іншому – створює технічний носій шляхом запису на нього всіх проведених судових засідань одночасно вже після винесення та проголошення судового рішення, що може мати наслідком втрату записів певних засідань або може вплинути на якість зафіксованої процесуальної інформації.

Відтак, доля всього кримінального провадження, судового рішення, яке є результатом процесуальної роботи суду, прокурора, потерпілого, обвинуваченого, захисника, експертів, спеціалістів, перекладачів, свідків, значною мірою залежить від суб'єктивних чинників (якості роботи, розсуду та відповідальності секретаря судового засідання тощо), що, на нашу думку, не є правильним. Тому обов'язок секретаря судового засідання здійснювати запис судового засідання одразу після його закінчення на матеріально-технічний носій (створювати такий носій) незалежно від того, чи закінчено воно процесуальним рішенням, чи оголошена перерва, має бути закріплено на законодавчому рівні. А в разі порушення такої вимоги законодавець мав би встановити відповідальність певної уповноваженої особи за такі дії чи бездіяльність. Виходячи з вищевикладеного, третім правилом є: матеріально-технічний носій, на якому зафіксований перебіг судового провадження, відповідальна особа зобов'язана створювати наприкінці кожного судового засідання.

Крім того, законодавчої регламентації потребує і формат, в якому створюється та зберігається технічний носій процесуально значимої інформації. Причому такий формат повинен бути однаковий для всіх стадій судового провадження, а також має

¹ Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. *Адміністративний процес України: навчальний посібник*. (Прецедент 2007) 182

бути заздалегідь відомим сторонам та учасникам судового провадження задля їхнього усвідомлення можливості відтворити зафіксовану інформацію, оскільки кримінальний процесуальний закон закріплює право учасників процесу отримувати запис судового засідання на будь-якій його стадії повністю чи частково (ч. 5 ст. 107 КПК). З метою уніфікації матеріально-технічних носіїв, на яких зафіксований перебіг судового провадження, законодавчо закріплені мають бути і вимоги до комплексів, що здійснюють процес запису. Дотримання цих вимог допоможе уніфікувати інформацію, отриману та зафіксовану в перебігу судового розгляду, що, у свою чергу, забезпечить можливість безперешкодного її використання особами, задіяними в судовому провадженні та в судах різних інстанцій. Виходячи з вищевикладеного, визначимо четверте правило: процесуальна інформація, яка міститься на матеріально-технічному носії, має бути зафіксована в певному форматі, який має бути заздалегідь відомий сторонам та учасникам судового провадження.

Окремою формою фіксування судового провадження є журнал судового засідання. Така форма фіксування судового засідання запроваджена КПК 2012 р. і прийшла на заміну протоколу судового засідання. У ст. 108 КПК зазначено, що під час судового засідання ведеться журнал судового засідання, який підписується секретарем. Ким саме ведеться такий журнал, зазначена стаття КПК не визначає. Однак, виходячи з логіки, якщо журнал судового засідання підписує секретар, то, відповідно, він же його і веде (хоча протокол судового засідання за КПК 1960 р., який вів секретар судового засідання, окрім останнього, мав підписати суддя). Через це на практиці маємо випадки, коли одні секретарі судового засідання в журналі судового засідання зазначають лише час і назву процесуальної дії, другі вносять короткий зміст показань учасників процесу, треті детально описують кожну проведену процесуальну дію і тощо. Таким чином, знову маємо ситуацію, коли кількість та повнота відомостей, що вносяться до журналу судового засідання, залежать від компетентності, відповідальності, а іноді і від бажання секретаря судового засідання. Крім того, суд (суддя), який за відсутності такого журналу судового засідання отримує скасоване судові рішення (вирок), не має жодних, передбачених законодавством процесуальних повноважень у будь-який спосіб впливати на обсяг зафіксованої в журналі судового засідання

процесуально значимої інформації, окрім як у не-процесуальний спосіб (шляхом усних роз'яснень, прохань та вимог), що, на наше переконання, є неприпустимим в діяльності суду.

Журнал судового засідання – це єдиний передбачений чинним процесуальним законодавством паперовий носій процесуально значимої інформації перебігу судового провадження. Але якщо журнал судового засідання фактично може становити роздрукований папір, на якому зазначено лише час та назву процесуальної дії, то яке процесуальне значення має це джерело процесуальної інформації? Очевидно, не дуже велике. А відтак, у разі пошкодження технічного носія, на якому зафіксовано судові провадження, навіть за наявності журналу судового засідання, відтворити весь його перебіг не виявляється можливим, що, по суті, нівелює значення такої процесуальної діяльності, як фіксування судового провадження. Таким чином, виходячи з вищевикладеного виводимо п'яте правило фіксування судового провадження: паперовий носій зафіксованої під час судового провадження інформації (будь то журнал судового засідання чи стенограма) має забезпечувати можливість точного відтворення інформації щодо перебігу судового провадження, яка міститься на матеріально технічному носії.

Частина 2 ст. 27 КПК містить загальне правило про відкритість розгляду кримінальних справ у суді та вичерпний перелік винятків із загального положення у вигляді випадків, коли саме є можливим закритий розгляд справи судом. Рішення про проведення судового засідання в закритому режимі є, по суті, законним обмеженням конституційного принципу гласності й можливе лише в чітко визначених законом випадках, а метою такого обмеження є захист інтересів неповнолітніх осіб з урахуванням особливостей їх психіки, недостатність соціальної зрілості та життєвого досвіду; охорона суспільної моралі та інтересів потерпілої особи у статевих злочинах; обмеження розголошення відомостей про особисте і сімейне життя або обставини, які принижують гідність особи, тобто захист конституційного права кожної особи на невторчання в її особисте життя; захист охоронюваної законом таємниці; необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у справі. А відтак, якщо кримінальний процесуальний закон визначає виключний перелік випадків, коли законно може бути обмежено принцип гласності, то необхідно також визначити і правовий режим

створення, зберігання та використання інформації, яка знаходиться на матеріально-технічному носії і містить відомості, отримані в умовах законного обмеження принципу гласності. Відповідно до ч. 4 ст. 27 КПК кримінальне провадження в закритому судовому засіданні суд здійснює з додержанням правил судочинства, передбачених цим Кодексом. Окремо для цих випадків правила судочинства чинним КПК не визначені, однак, ймовірно, маєтись на увазі дотримання процедури судового розгляду, яка передбачає, зокрема, повне фіксування судового провадження технічними засобами та ведення журналу судового засідання.

Закрите судове засідання – це окремий процесуальний режим (з певними, передбаченими кримінальним процесуальним законом обмеженнями засади гласності та відкритості, що передбачає право всіх громадян безпосередньо знайомитися в доступній формі з його перебігом, тобто отримувати з можливістю розповсюдження інформацію, яка безпосередньо пов'язана з реалізацією правових норм у сфері судочинства) ведення судового провадження чи його частини, який передбачає законне обмеження принципу гласності і, відповідно, обмеження прав, передбачених цією засадою.

А як бути з процесуальною інформацією про перебіг судового провадження, отриманою в умовах обмеженого доступу (закрите судове засідання або його частина), яка міститься на технічному носії та в журналі судового засідання? На нашу думку, відповідь очевидна і має бути викладена у шостому правилі фіксування судового провадження: технічний носій та журнал судового засідання, на яких зафіксована отримана в закритому судовому засіданні процесуальна інформація щодо перебігу судового провадження чи його частини, має створюватися, зберігатися та використовуватися в тому самому режимі, в якому таке засідання або його частина проводилися, тобто мати обмежений доступ.

Висновки. Дотримання основних правил фіксування судового провадження забезпечить високу якість не лише самої кримінальної процесуальної діяльності щодо фіксування судового провадження, а й дасть можливість уникнути процесуальних порушень під час перебігу судового розгляду, внаслідок чого можуть бути порушені права, свободи та законні інтереси учасників процесу та/або які можуть потягнути скасування судового рішення.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Zelenetskiy, V. S., Loboiko, L. M. *Dosledstvennyiy ugovolnyiy protsess*. (ООО «Shidniy vidavnichiy dim» 2012) (in Ukrainian)
2. Loboiko, L. M. *Kryminalnyi protses: navchalnyi posibnyk*. (Vaite 2014) (in Ukrainian)
3. Komziuk, A. T., Bevzenko, V. M., Melnyk, R. S. *Administratyvnyi protses Ukrainy: navchalnyi posibnyk*. (Pretsedent 2007) (in Ukrainian)

Березюк В. В. Основні правила фіксування судового провадження

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань процесуального порядку фіксування судового провадження, яке визначено конституційною засадою кримінального провадження, та його законодавчій регламентації. Звертається увага на залежність якості фіксування судового провадження від суб'єктивних та об'єктивних факторів та необхідність процесуальної регламентації порядку фіксування судового провадження. У статті сформульовано науковий результат у вигляді авторського визначення основних правил фіксування судового провадження, за умови дотримання яких має бути підвищена якість кримінальної процесуальної діяльності щодо фіксування судового провадження, що, у свою чергу, має забезпечити високий рівень, дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників судового провадження у кримінальному процесі та можливість відновлення цих прав у разі порушення.

Ключові слова: кримінальне судочинство, процесуальний порядок, фіксування судового провадження, правила фіксування судового провадження, належна якість процедури, основні засади судочинства.

Березюк В. В. Основные правила фиксации судебного производства

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов процессуального порядка фиксации судебного производства, которое определено конституционным принципом уголовного производства, и его законодательной

регламентации. Обращается внимание на зависимость качества фиксации судебного производства от субъективных и объективных факторов и необходимость процессуальной регламентации порядка фиксации судебного производства. В статье сформулирован научный результат в виде авторского определения основных правил фиксации судебного производства, при условии соблюдения которых должно быть повышено качество уголовной процессуальной деятельности по фиксации судебного производства, что, в свою очередь, должно обеспечить высокий уровень соблюдения прав, свобод и законных интересов участников судебного производства в уголовном процессе и возможность восстановления этих прав в случае их нарушения.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, процессуальный порядок, фиксация уголовного производства, правила фиксации судебного производства, надлежащее качество процедуры, основные принципы судопроизводства.

Berezyuk V. V. Basic rules for recording court proceedings

The article is devoted to the study of problematic issues of the procedural order of fixation of court proceedings, which is determined by the constitutional principle of criminal proceedings and its legislative regulation. It draws attention to the dependence of quality of court proceedings fixation on subjective and objective factors and necessity of procedural regulation of court proceedings fixation procedure. The article formulates the scientific result in the form of the author's definition of the basic rules of fixation of court proceedings. In particular, such as: full recording should be carried out at all stages of criminal proceedings without exception; the status of the court clerk at the record of court proceedings and his algorithm of action must be determined by criminal procedural law; the material carrier on which the course of court proceedings is recorded, the responsible person is obliged to create at the end of each court session; the procedural information contained on the logistical medium must be recorded in a certain format, which must be known in advance to the parties and participants in the court proceedings; the paper media recorded during the court proceedings (be it a court log or a transcript) should enable accurate reproduction of the court proceedings information contained in the material carrier; the technical medium and log of the court at which the procedural information regarding the course of the court proceedings or part thereof, recorded in closed court proceedings, should be created, stored and used in the same mode in which such a court or part thereof was held, that is to say, restricted access. If the above rules are adhered to, the quality of criminal proceedings concerning the recording of court proceedings should be improved, which in turn should ensure a high level of respect for rights, freedoms and legitimate interests of participants of court proceedings in criminal proceedings, and the possibility of restoration of these rights in case of violation.

Keywords: criminal proceedings, appointment, fixing of criminal proceedings, proper quality of procedure, basic principles of legal proceedings.